مثنوی

مشتمل بر حالات سفر یورپ

ہر ہائینس جناب نواب سلطان جہاں بیگم صاحبہ نائٹ گرینڈ

کمانڈر اسٹار آف انڈیا، نائٹ گرینڈ کمانڈر انڈین امپائر کرون آف انڈیا فرمانروائے

ریاست بھوپال، خلد اللہ ملکہا وادام اللہ اقبالہا

در مطبع سلطانی باہتمام مولوی محمد حمید اللہ مہتمم مطابع ریاست طبع شد

(کتبہ نصیر الدین)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اے باعث ناز بے نیازاں
شہرت افزاے شہر یاری
از نیّر روز خاور افروز
این خطّہ، کہ مطلع نجوم است
او مالکِ مُلک و صاحب گاہ
در ہر عہدے و ہر زمانے
پیغمبر رہنما فرستاد
باید عملت بہ پند وخشور
فرض است اطاعتِ اولی الامر

افسر نہ فرق سرفرازاں
رونق دہِ جشن تاجداری
تا باختر است اختر افروز
خاصیتِ پرتو علوم است
ہر یک شاہ است او شہنشاہ
از بہر ہدایتِ جہانے
ہر دردے را دوا فرستاد
حکم شاہ است حکم دستور
در حالتِ نہی و صورتِ امر

بیان دربار تاجپوشی

عشرت خیز است لندن امروز — ہر شب روز است، روز نوروز
آئیں بستند بام و در را — در زر بگرفتہ رہگذر را
خرم، از ماہ تا بماہی — در سایۂ سایۂ الٰہی
چوں یافت قرار، تاجپوشی — با نعمت و ناز و گرم جوشی
دادند صلائے جشن امروز — ایں مژدہ چو گشت عالم افروز
از ہر طرفے رسیدہ جمعے — پروانہ صفت بگرد شمعے
وز ہر ملکے و ہر دیارے — آمد ملکے و شہریارے

رفتن والیۂ عالیۂ بھوپال بغرض شرکت دربار

دارائے جلیل ملکِ بھوپال — سلطان جہاں جہان اقبال
ہمپایہ و ہمخصال بلقیس — با فر و فراستِ فرنگیس
بھوپال اگرچہ پاگاہش — فرقد سایست فرق جاہش
نوشابہ جلیسِ غمگسارش — سودابہ کنیز پردہ دارش

بگرفت دو نور دیدہ ہمراہ ۔۔۔ آں ہست گر آفتاب ایں ماہ

آں دستِ (یعنی مسند ۱۲) نشینِ ایمنِ او ۔۔۔ ویں دستِ یسار، مسکنِ او

او قطبِ شمال، و شاں چو قطبین ۔۔۔ عینِ اقبال و قرۃ العین

ایں قطب زجائے خود چو جنبید ۔۔۔ از بیم، فلک بخویش لرزید

آما تمکین او سکوں داد ۔۔۔ تسکیں مانند بیتوں داد

اسرارِ حسن* بحُسن کردار ۔۔۔ سر کردہ سروران دربار

سردار جلیل و ہم جمیل است ۔۔۔ اخلاقِ جمیلہ را دلیل است

خوش سیرت و خوش خصال خوش رُوے ۔۔۔ خوش صورت و خوش جمال و خوش خوے

ہنگام سخا و عدل، جاوید ۔۔۔ فرماں بر اوست معن و جمشید

با اینہمہ، زیر سایۂ رب ۔۔۔ شد راہ گرا بسوے یورپ

بر مرکبِ تیز رو دخانے ۔۔۔ شد قطرہ زناں بصد روانے

تائید خدا کہ ناخدا بود ۔۔۔ خضر و الیاس رہنما بود

دریا ساکن ہوا ہوا خواہ ۔۔۔ رہ ایمن و رہنما رہ آگاہ

چوں آب زکوہ و در گذشتی ۔۔۔ چوں باد ز بحر و بر گذشتی

* ہمراہ حضور کرنل نوابزادہ حاجی حافظ عبید اللہ خاں صاحب بہادر آنریری میجر ان برٹش آرمی حضور آنریری کپتان نوابزادہ حاجی محمد حمید اللہ خاں صاحب بہادر افغان بہادر منشی اسرار حسن خان صاحب بہادر نصیر المہام ریاست ۱۲

هر سو که بصد شکوه رفتی
از جا گوئی که کوه رفتی

هر جا که گذر فتاد اورا
خلقے ز طرب کشیده هورا*

مرکب از بسکه تیز راندند
بر ساحل مقصدش رساندند

از بهر نثار گل به دامن
گشتند پذیره اهلِ لندن

لندن که مقام برگ و ساز است
جائے باشد که جاے ناز است

مهمان عزیز بود و ممتاز
بردند بعز و جاه و اعزاز

دادند بقربِ خاص بارش
افزود وقار و اقتدارش

بیان بارگاه شاهی و تاج پوشی جهان پناهی

آن باره و بارگاه دربار
میداد نشان ز شان دادار

آراسته طرفه تخت گاهے
زان سان که ندیده چشم شاهے

از صندل سرخ و زرد و از عود
بیرون ز شمار صندلی بود

پیرامن تختگه جهانے
هر فردے ازان، جهانِ جانے

جا کرده بجا به پایه هر فرد
در وردی† و زور رنگ یا زرد

* هورا یعنے هُرّا بکشیده [illegible] ناصرالدین شاه ایران در سفرنامه خود هُرّا را هورا نگاشته ۱۲

† وردی بفتح واو مستعمل هند بمعنے لباس فوج ۱۲

با رخت زر و به بخت فیروز | در جلوه همه چو نیّر روز
استاده به ہر طرف گروہے | با غزو شکوه ہیچو کوہے
در راست نشسته کجکلاہاں | در ایسر راستی پناہاں
صف ہر طرفے کشیده افواج | بحر ذخّار بود مواج
یکسوے پیاده فوج در فوج | یکسوے سواره موج در موج
لنگر افگن شده مراکب | افزوں ز ستاره و کواکب
از جاه و جلال حیرت افزا | ششدر شده گیتی از تماشا
بر کرسی عرش پایگاہے | جا کرد جہاں پناه شاہے
ہر خشک و ترے تہ نگینش | ہر بحر و برے در آستینش
افسر ز سرش شده سرافراز | یا شمس و قمر شدند ہمراز
سرگشت ز توپخانه شلک | اتّا بشمار یکصد و یک
ایں یکصد و یک شگون بفال است | عمرش صد و یکہزار سال است
آوازهٔ طبل و نعرهٔ بوق | از خاک رسیده تا به عیّوق
وز نغمهٔ ارغنوں نوازاں | ناہید بچرخ بود نازاں
از بانگ نے و نواے قرنا | سرمست شدند پیر و برنا

بعد از شکر و سپاس یزداں ‏— گشتند تمام تہنیت خواں

کاے ظلِ الٰہیت بہ تارک ‏— اورنگ نشینیت مبارک

افسر ز تو یافت سربلندی ‏— تخت از تو گرفت ارجمندی

آں صاحبِ تاج و ذی مراتب ‏— شد جانبِ اینہمہ مخاطب

کاے جمع بلند پایگاہاں ‏— وے خیر سگال خیر خواہاں

ایں رتبہ ہر آنکہ داد مارا ‏— آوردہ بہ تہنیت شمارا

تا عدل و داد پیش گیریم ‏— با خلق و داد پیش گیریم

آبادیِ روزگار خواہیم ‏— خوشنودیِ کردگار خواہیم

رخصت گرفتن جناب نواب سلطان جہاں بیگم صاحبہ دام اقبالہا، از ملک معظم، و نہضت ازاں دیار

سلطان جہان و جان اقبال ‏— عز و اجلال و شانِ بھوپال

از حضرتِ شہ گرفتہ رخصت ‏— فرمود ازاں دیار نہضت

سرکردہ و سرورانِ ہر دیار ‏— بگرفتہ ز فیض مقدمش بہر

از رفتنِ خطۂ جنیوا ‏— شد بابِ طرب بہر تنے وا

از مال و متاع برگزیدہ ‏— اشیاے گراں بہا خریدہ

گل چیده ز هر حدیقه و باغ | سرخوش شده از فضاے هر راغ
گردیده بشارسان بلجیم | چون دائره گرد نقطهٔ جیم
روزیکه رسید او به پیرس | روزِ نوروز شد بهر کس
هر کس شاد از رسائی او | پیرس از پارسائی او
مشتاقِ جمال هر یکے بود | امّا مقصود روے ننمود
هم شرع شریف پرده دارش | هم برقع ظلّ کردگارش

روانگی والیه عالیه بهوپال
از پیرس بقسطنطنیه

زان خطه چو راند محمل خویش | بقسطنطنیه کرد منزل خویش
هر گوشهٔ آں جهانِ دیگر | هر گوشکے آسمانِ دیگر
در آب و هوا بهشت و تسنیم | در پهنه و طول هشتم اقلیم
از دیدن قصر و کاخ رنگین | گل چید نگه ز شاخ زرّین*
بے جمعے ز معتبرانِ دربار | بے جمعے امراے شهر و سردار
در وادیے میهمان نوازی | ترکانه همه به ترک تازی
سلطان معظم و مکرّم | بخشید تبرکات اعظم

* قسطنطنیه را بانگریزی گولڈن هارن میگویند و او هم معنی شاخ زرین است ۱۲

گردش چو عطا ز روی اخلاص ... تشریفِ غلافِ روضهٔ خاص

برخویشتن او زبسکه بالید ... در پیرهن از طرب نه گنجید

از موی شریف چوں شرف یافت ... سررشتهٔ مدعا بکف یافت

چوں تازه مشام کرد بویش ... شد محو سپاس مو بمویش

واں پاک ردا که از بتول است ... پیرایهٔ پیکرِ قبول است

از اشعهٔ مهر تار و پودش ... نورِ حق در نمود و بودش

هم مظهرِ فیضِ بابِ عالی ... شد بیش بها گلاس و قالی

آں در خورِ آبِ سلسبیل هست ... ویں رونقِ گلشنِ خلیل است

ایں دولتِ سرمدی چو او یافت ... رنگ و بو یافت آبرو یافت

سلطاں شده از عطای سلطاں ... مشغولِ دعا برای سلطاں

بنگر که ز هند تا کجا راند ... آخر بوطن عناں بگرداند

پرکارِ قدر که تیز تر گشت ... بر مرکزِ خویش باز برگشت

تشریف آوری والیهٔ عالیه بهوپال
در بلدهٔ بهوپال بسبیلِ خطاب

ای ز آمدنِ تو در وطن باز ... آمد گویا رواں به تن باز

از مژدۂ آمد آمدِ تو ❊ وز فیضِ عامِ سرمدِ تو
باز آمده آبِ رفته در جوے ❊ سرسبز شدند برزن و کوے
نصر اللہ خاں آسماں مہد ❊ تو والیِ ملکی او ولیعہد
برتر ز سپہر، پایۂ تو ❊ او باد بزیرِ سایۂ تو
تا کوکبۂ تو در سفر بود ❊ بر جملہ مصالحش نظر بود
از حکمِ تو کرد حکمرانی ❊ در نظم و نظام، جاں فشانی
در بست و کشاد با دیانت ❊ میکرد نصیر دیں* اعانت
نام آور و ہم معینِ دین است ❊ کش دینے و دیں در ستین است
بارائے رزیں، حصارِ دولت ❊ با صدق و یقیں، بہارِ ملت
عمال و دگر تمام حکام ❊ آوردہ بجا، مدام احکام
ہر یک زِ قدومِ تست شاداں ❊ ہم شکر گذار و تہنیت خواں
در کوکبہ ات سہیل مسکیں ❊ سلکِ گہرے چو عقدِ پرویں
آمد بکف از پئے نثارت ❊ بل، بہر نثار رہگذارت
سلکِ گہرے کہ بے بہا ہست ❊ از بہر نثار خوشنما ہست

* خان بہادر مولوی سید نصیر الدین صاحب بہادر معین المہام ریاست ۱۲

اما گہرِ دعاے دولت تاہست زماہ تابماہی		آویزۂ گوش کرد اجابت در ظلِ عنایت الٰہی
	بادا خوشحال و فارغ البال آباد بسایۂ تو بھوپال	

از حقیر فقیر، محمد شکر اللہ "سہیل" تحصیل دار اودے پورہ

بھوپال اسٹیٹ

حال ریونیو اینڈ پولیٹکل سکریٹری دربار عالیہ

